

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران (شاخص تورم)

مقدمه:

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (CPI)^۱ معیار سنجش تغییرات قیمت کالاها و خدماتی است که توسط خانوارهای شهرنشین ایرانی به مصرف می‌رسد. این شاخص به عنوان وسیله‌ای برای اندازه‌گیری سطح عمومی قیمت کالاها و خدمات مورد مصرف خانوارها، یکی از بهترین معیارهای سنجش تغییر قدرت خرید پول داخل کشور به شمار می‌رود. کاربرد این شاخص برای تعدیل مزد و حقوق در قراردادهای دوجانبه و نیز دعاوی حقوقی و همچنین به‌عنوان مهمترین معیار سنجش میزان تورم در اقتصاد ایران اهمیت فراوان دارد.

برای آشنایی هر چه بیشتر با شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی، پوشش جغرافیایی و جمعیتی شاخص، کالاها و خدمات نماینده مشمول شاخص، نحوه جمع‌آوری اطلاعات و روش محاسبه آن را به‌طور خلاصه مورد بحث قرار داده و در انتها به تغییرات این شاخص طی سال‌های مختلف اشاره می‌گردد.

۱- سابقه بررسی

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی اولین بار در ایران در سال ۱۳۱۵ تهیه شد و در سال ۱۳۳۸ جنبه‌های مختلف تهیه این شاخص مورد تجدیدنظر اساسی قرار گرفت. تجدیدنظرهای بعدی به علت تغییرات چشمگیر در الگوی مصرفی خانوارها و تحولات اجتماعی و اقتصادی به ترتیب در سال‌های ۱۳۴۸، ۱۳۵۳، ۱۳۶۱، ۱۳۶۹، ۱۳۷۶، ۱۳۸۳، ۱۳۹۰ و آخرین آن در سال ۱۳۹۵ صورت گرفت.

۲- دوره بررسی

دوره بررسی این طرح ماهانه است.

^۱ Consumer Price Index

۳- زمان بررسی

زمان بررسی این طرح از اول هر ماه شروع و تا سیام همان ماه ادامه پیدا می‌کند.

۴- پوشش جغرافیایی

گسترده‌گی جغرافیایی شاخص به میزان قابل توجهی تعیین‌کننده درجه درستی و اعتبار شاخص است. بدیهی است فرهنگ مصرفی و سلیقه افراد تا حدودی می‌تواند ناشی از شرایط اقلیمی و خصوصیات جغرافیایی هر منطقه باشد. لذا جهت پوشش مناسب جغرافیایی در همه مناطق شهری کشور، ۷۹ شهر نمونه در سطح استان‌های مختلف کشور به طریق علمی طوری انتخاب شده که تغییرات قیمت در آن‌ها نشانگر تغییرات در کل مناطق شهری و در هر استان باشد. در نهایت شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در سطح ۳۱ استان به صورت مستقل محاسبه و از ترکیب شاخص استان‌های مختلف، شاخص کل مناطق شهری کشور به دست می‌آید.

۵- پوشش جمعیتی شاخص

در سال پایه ۱۳۹۵ پس از انتخاب شهرها، حدود ۱۷۶۰۰ خانوار به طریق علمی از بین خانوارهای ساکن در ۷۹ شهر انتخاب شده که متوسط هزینه آن‌ها نماینده متوسط هزینه همه خانوارهای ساکن در شهرهای ایران است. خانوارهای نمونه، همه نوع خانوار با درآمدها و الگوهای مصرف متفاوت را شامل می‌شود. پس از انتخاب خانوارها، با مراجعه مستقیم آمارگیران اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی، ریز اقلام و هزینه آن‌ها پرسش و سپس به کل خانوارهای ساکن در هر استان و به کل مناطق شهری تعمیم داده می‌شود تا هزینه خانوارها برای کلیه کالاها و خدمات که در طول سال خریداری و به مصرف می‌رسانند مشخص گردد.

۶- کالاها و خدمات نماینده مشمول شاخص

با توجه به تغییرات در الگوی مصرف خانوارها، در سال پایه ۱۳۹۵ با استفاده از نتایج بررسی بودجه خانوارهای شهری تجدیدنظری در انتخاب کالاها و خدمات نماینده صورت گرفت و

از بین کالاها و خدماتی که خانوارهای ساکن در شهرها مصرف می‌کنند، تعداد ۳۸۶ قلم کالا و خدمت نماینده (۲۹۴ قلم کالا و ۹۲ قلم خدمت) با توجه به اهمیت آن‌ها به طریق علمی انتخاب شده است.

طبقه‌بندی کالاها و خدمات :

براساس طبقه‌بندی COICOP^۲، ۳۸۶ قلم کالا و خدمت مشمول بررسی به ۱۲ گروه

اصلی تقسیم شده که ضرایب اهمیت آن‌ها به شرح ذیل می‌باشد :

ضریب اهمیت	نام گروه
۲۵/۵۱	۱- خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها
۰/۳۷	۲- دخانیات
۴/۶۲	۳- پوشاک و کفش
۳۷/۰۵	۴- مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها
۴/۳۳	۵- اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده در خانه
۷/۸۳	۶- بهداشت و درمان
۸/۹۰	۷- حمل و نقل
۲/۳۰	۸- ارتباطات
۲/۰۷	۹- تفریح و امور فرهنگی
۲/۰۳	۱۰- تحصیل
۱/۸۲	۱۱- رستوران و هتل
۳/۱۷	۱۲- کالاها و خدمات متفرقه

هریک از گروه‌های اصلی هزینه نیز به زیرگروه‌هایی تقسیم می‌شوند که هریک از زیرگروه‌ها به تنهایی شامل چندین کالا یا خدمت با خصوصیات مشابه براساس طبقه‌بندی COICOP می‌باشند. به‌طور مثال گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها شامل گروه‌های مختلفی از کالاها است که عمده‌ترین آن‌ها به شرح ذیل می‌باشند:

^۲ Classification Of Individual Consumption by Purpose.

ضریب اهمیت	زیر گروه
۴/۴۳	۱- غلات و نان
۵/۳۱	۲- گوشت
۲/۹۶	۳- لبنیات و تخم پرندگان
۴/۶۴	۴- میوه‌های تازه
۲/۶۵	۵- سبزی‌های تازه

کالاهای مشمول شاخص از ۱۰۴ قلم کالای گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها و ۲۸۲ قلم

کالای غیرخوراکی و خدمت تشکیل می‌شود.

۷- نحوه جمع‌آوری اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات مربوط به قیمت کالاها و خدمات در همه شهرهای مورد بررسی از طریق مراجعه مستقیم آمارگیران ثابت، رسمی، محلی و کارآموده اداره آمار اقتصادی بانک مرکزی به منابع اطلاع و مصاحبه با آنها صورت می‌گیرد. در واقع برای دستیابی به قیمت‌های واقعی، آمارگیران اقتصادی این اداره هر ماهه به حدود ۴۰۰۰۰ منبع اطلاع مراجعه و قیمت جاری بیش از ۱۲۱۰۰۰ مظنه از کالاها و خدمات را پرسش نموده و در صورتی که قیمت کالا یا خدمتی در ماه قیمت‌گیری نسبت به ماه گذشته افزایش یا کاهش داشته باشد، دلایل این نوسان، بررسی و ثبت می‌شود. در جمع‌آوری اطلاعات همواره سعی می‌شود قیمت‌های عملی حاکم بر بازار هر شهر جمع‌آوری و گزارش شود.

۸- روش محاسبه شاخص

پس از جمع‌آوری قیمت‌ها، برای محاسبه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی، فرمول شاخص قیمت لاسپیرز^۳ (لاسیپرز تعمیم یافته) به کار می‌رود که از این فرمول برای محاسبه میزان تورم در سطح هریک از استان‌ها و سپس کل کشور استفاده می‌شود.

در این روش، معمولاً یک سال به‌عنوان سال پایه انتخاب و در آن سال براساس آمارگیری از خانوارهای نمونه شهری و بر مبنای سبد هزینه خانوار، اهمیت هر یک از کالاها و خدمات که عبارتست از نسبت هزینه آن قلم به کل هزینه خانوار، تعیین می‌گردد. بدین ترتیب میزان تأثیر هر یک از کالاها و خدمات نماینده در محاسبه تورم متناسب با اهمیت آنها تعیین می‌شود.

برای محاسبه شاخص با توجه به فرمول لاسپیرز تغییرات قیمت کالاها و خدمات مصرفی خانوارها در هر زمان نسبت به زمان پایه سنجیده می‌شود، به این صورت که مقدار مصرف تعیین شده برای هر یک از کالاها و خدمات در سال پایه، در قیمت جدید ضرب و هزینه جدید در زمان مورد نظر به دست می‌آید. با جمع کلیه هزینه‌های جدید اقلام سبد خانوار، مجموع هزینه خانوارهای شهری براساس قیمت‌های جدید محاسبه و سپس این هزینه بر هزینه خانوار در سال پایه تقسیم شده و عدد حاصل در ۱۰۰ ضرب می‌شود. بدین ترتیب شاخص در زمان مورد نظر به دست می‌آید.

^۳ در این روش که به نام ابداع کننده آن (لاسیپرز) معروف گردیده است رابطه ذیل برای محاسبه شاخص به کار می‌رود:

$$I_{t,0} = \frac{\sum_{i=1}^n P_t^i Q^i}{\sum_{i=1}^n P_0^i Q^i} \times 100 = \frac{\sum_{i=1}^n (P_{t-1}^i Q^i) \times \left(\frac{P_t^i}{P_{t-1}^i} \right)}{\sum_{i=1}^n P_0^i Q^i} \times 100$$

که در این فرمول:

$I_{t,0}$: شاخص در زمان t نسبت به زمان صفر (زمان پایه)

n: تعداد کل کالاها و خدمات مشمول شاخص

P_t^i : قیمت کالا یا خدمت i ام در زمان t

P_0^i : قیمت کالا یا خدمت i ام در زمان پایه

Q^i : مقدار مصرف کالا یا خدمت i ام در زمان پایه

به عنوان مثال اگر سبد هزینه خانواری در سال پایه از دو کالای نان و گوشت تشکیل شده باشد و قیمت این دو کالا در سال پایه به ترتیب ۱۰۰۰ و ۵۰۰۰۰ ریال باشد و در سال مورد نظر (n) به ۱۵۰۰ و ۷۰۰۰۰ ریال برسد و با فرض آنکه مقادیر مصرفی نان و گوشت در سال پایه به ترتیب معادل ۲۰۰ و ۸۰ باشد برای محاسبه شاخص به صورت زیر عمل می کنیم:

$$I_n = \frac{\sum_{i=1}^2 P_n^i \times Q^i}{\sum_{i=1}^2 P^i \times Q^i} \times 100 = \frac{(1500 \times 200) + (70000 \times 80)}{(1000 \times 200) + (50000 \times 80)} = \frac{5900000}{4200000} \times 100 = 1/40.5 \times 100 = 140/5$$

نرخ تورم در هر سال با توجه به فرمول ذیل محاسبه می شود:

$$Inf_n = \left(\frac{I_n - I_{n-1}}{I_{n-1}} \right) \times 100$$

که در این فرمول، I_n عدد شاخص سال مورد نظر و I_{n-1} عدد شاخص سال قبل می باشد.

۹- تغییرات شاخص بهای کالاها و خدمات مصرف طی سالهای مختلف

شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در سالهای ۱۳۱۵ تا ۱۳۹۶ دارای تغییرات

متفاوتی بوده که در جدول ذیل درج شده است.

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

شاخص کل بهای کالاها و خدمات مصرفی در مناطق شهری ایران (شاخص تورم)

اعداد سالانه شاخص و نرخ تورم در سالهای ۱۳۹۶-۱۳۱۵

(۱۳۹۵=۱۰۰)

سال	عدد شاخص	نرخ تورم* (درصد)	سال	عدد شاخص	نرخ تورم* (درصد)	سال	عدد شاخص	نرخ تورم* (درصد)
۱۳۷۱	۱/۴۸۰	۲۴/۴	۱۳۴۳	۰/۰۵۲	۴/۵	۱۳۱۵	—	۰/۰۰۴
۱۳۷۲	۱/۸۱۴	۲۲/۹	۱۳۴۴	۰/۰۵۲	۰/۳	۱۳۱۶	۲۱/۲	۰/۰۰۴
۱۳۷۳	۲/۴۵۶	۳۵/۲	۱۳۴۵	۰/۰۵۲	۰/۸	۱۳۱۷	۸/۸	۰/۰۰۴
۱۳۷۴	۳/۶۶۵	۴۹/۴	۱۳۴۶	۰/۰۵۲	۰/۸	۱۳۱۸	۸/۰	۰/۰۰۴
۱۳۷۵	۴/۵۲۰	۲۳/۲	۱۳۴۷	۰/۰۵۲	۱/۵	۱۳۱۹	۱۳/۸	۰/۰۰۴
۱۳۷۶	۵/۲۹۸	۱۷/۳	۱۳۴۸	۰/۰۵۲	۳/۶	۱۳۲۰	۴۹/۵	۰/۰۰۸
۱۳۷۷	۶/۲۵۸	۱۸/۱	۱۳۴۹	۰/۰۵۶	۱/۵	۱۳۲۱	۹۶/۲	۰/۰۱۲
۱۳۷۸	۷/۵۱۶	۲۰/۱	۱۳۵۰	۰/۰۵۶	۵/۵	۱۳۲۲	۱۱۰/۵	۰/۰۲۸
۱۳۷۹	۸/۴۶۳	۱۲/۶	۱۳۵۱	۰/۰۶۰	۶/۳	۱۳۲۳	۲/۷	۰/۰۲۸
۱۳۸۰	۹/۴۲۷	۱۱/۴	۱۳۵۲	۰/۰۶۹	۱۱/۲	۱۳۲۴	-۱۴/۴	۰/۰۲۴
۱۳۸۱	۱۰/۹۱۵	۱۵/۸	۱۳۵۳	۰/۰۷۷	۱۵/۵	۱۳۲۵	-۱۱/۵	۰/۰۲۰
۱۳۸۲	۱۲/۶۲۴	۱۵/۶	۱۳۵۴	۰/۰۸۵	۹/۹	۱۳۲۶	۶/۶	۰/۰۲۴
۱۳۸۳	۱۴/۵۴۴	۱۵/۲	۱۳۵۵	۰/۱۰۱	۱۶/۶	۱۳۲۷	۱۱/۱	۰/۰۲۴
۱۳۸۴	۱۶/۰۴۸	۱۰/۴	۱۳۵۶	۰/۱۲۵	۲۵/۱	۱۳۲۸	۲/۳	۰/۰۲۸
۱۳۸۵	۱۷/۹۵۵	۱۱/۹	۱۳۵۷	۰/۱۳۷	۱۰/۰	۱۳۲۹	-۱۷/۲	۰/۰۲۰
۱۳۸۶	۲۱/۲۶۵	۱۸/۴	۱۳۵۸	۰/۱۵۳	۱۱/۴	۱۳۳۰	۸/۳	۰/۰۲۴
۱۳۸۷	۲۶/۶۶۰	۲۵/۴	۱۳۵۹	۰/۱۹۰	۲۳/۵	۱۳۳۱	۷/۲	۰/۰۲۴
۱۳۸۸	۲۹/۵۲۷	۱۰/۸	۱۳۶۰	۰/۲۳۴	۲۲/۸	۱۳۳۲	۹/۲	۰/۰۲۸
۱۳۸۹	۳۳/۱۸۸	۱۲/۴	۱۳۶۱	۰/۲۷۸	۱۹/۲	۱۳۳۳	۱۵/۹	۰/۰۳۲
۱۳۹۰	۴۰/۳۲۱	۲۱/۵	۱۳۶۲	۰/۳۱۹	۱۴/۸	۱۳۳۴	۱/۷	۰/۰۳۲
۱۳۹۱	۵۲/۶۳۵	۳۰/۵	۱۳۶۳	۰/۳۵۵	۱۰/۴	۱۳۳۵	۸/۸	۰/۰۳۶
۱۳۹۲	۷۰/۹۱۶	۳۴/۷	۱۳۶۴	۰/۳۷۹	۶/۹	۱۳۳۶	۴/۴	۰/۰۳۶
۱۳۹۳	۸۱/۹۴۸	۱۵/۶	۱۳۶۵	۰/۴۶۸	۲۳/۷	۱۳۳۷	۱/۰	۰/۰۳۶
۱۳۹۴	۹۱/۷۱۴	۱۱/۹	۱۳۶۶	۰/۵۹۷	۲۷/۷	۱۳۳۸	۱۳/۰	۰/۰۴۴
۱۳۹۵	۱۰۰/۰۰۰	۹/۰	۱۳۶۷	۰/۷۷۰	۲۸/۹	۱۳۳۹	۷/۹	۰/۰۴۸
۱۳۹۶	۱۰۹/۶۵۰	۹/۶	۱۳۶۸	۰/۹۰۳	۱۷/۴	۱۳۴۰	۱/۶	۰/۰۴۸
			۱۳۶۹	۰/۹۸۴	۹/۰	۱۳۴۱	۰/۹	۰/۰۴۸
			۱۳۷۰	۱/۱۸۹	۲۰/۷	۱۳۴۲	۱/۰	۰/۰۴۸

* نرخ تورم براساس اعداد کامل محاسبه شده است.